

Váhavá cesta k samostatnosti

(1994)

Do roku 1918 Slovensko bolo súčasťou Uhorského kráľovstva. V rámci Uhorského kráľovstva nemalo žiadne osobitné postavenie, dokonca nemalo ani osobitný názov. Obývali ho však vždy Slováci a svoju časť Uhorského kráľovstva nazývali Slovenskom. V minulom storočí boli Slováci vystavení drastickej maďarizácii. Najznámejším obrancom Slovákov pred I. svetovou vojnou bol britský vedec Scotus Viator. Jeho kniha Rasová otázka v Uhorsku, po anglicky *The Racial Question in Hungary* veľmi pomohla Slovensku a urobila ho aspoň trochu známym v medzinárodnej verejnosti.

Český národ bol Slovákom spomedzi okolitých národov vždy najbližší. Český národ bol v minulom storočí v podobnom postavení ako slovenský, České kráľovstvo bolo súčasťou Rakúska a Nemci alebo Rakúšania mali v Čechách dominujúce postavenie. Pred I. svetovou vojnou česká a slovenská inteligencia pripravovali spojenie síl Slovákov a Čechov. Počas I. svetovej vojny česká a slovenská emigrácia na Západe spolupracovala na vytvorení spoločného štátu po skončení vojny. V priebehu vojny sa vytvorili spoločné československé légie. Vďaka spoločnému úsiliu Čechov a Slovákov vznikla po vojne Československá republika. V priebehu Československej republiky až do II. svetovej vojny bol dominujúcim politickým názorom v Čechách, že Česi a Slováci tvoria jeden československý národ. Dominujúcim politickým názorom na Slovensku bol názor,

že Slováci sú samostatný národ a z toho titulu postupne stále silnejšie politické sily požadovali pre Slovensko osobitné postavenie v rámci Československa. Na základe národnej rozličnosti Čechov a Slovákov došlo k prvému rozdeleniu Československa v marci v roku 1939. K rozdeleniu došlo aj pod silným vplyvom Nemecka, ktoré malo na rozdelení záujem. Po skončení II. svetovej vojny sa v strednej Európe v podstate obnovilo predvojnové usporiadanie štátov. Obnova predvojnového usporiadania patrila medzi vojnové ciele spojencov. Výrazne pod vplyvom takto stanovených vojnových cieľov spojencov došlo v auguste 1944 na Slovensku k vypuknutiu Povstania proti vtedajšiemu Slovenskému štátu. Po skončení vojny sa obnovila Československá republika. Rozličný vývoj nálad v Čechách i na Slovensku pokračoval i po vojne. V máji 1946 boli v Československu slobodné demokratické voľby. V Čechách zvíťazila Komunistická strana, na Slovensku protikomunistická Demokratická strana. Rozdielny politický vývoj v oboch častiach štátu bol zastavený a zmrazený vytvorením východného komunistického bloku. Kedykoľvek však povolil komunistický tlak, rozdiely medzi Čechmi a Slovákami vyšli na povrch. Výraznejšie sa to prejavilo v roku 1968 v Dubčekovom období. Dovtedy unitárne Československo sa premenilo na federáciu. Okupácia Československa vojskami Varšavskej zmluvy opäť zmrazila rozdielny vývoj v Čechách a na Slovensku. Po páde komunizmu v roku 1989 rozdielny vývoj pokračoval. Tentoraz nebolo nadnárodnej kontinentálnej sily, ktorá by rozdielny vývoj zastavila.

Čo je príčinou opakovaného rozdielneho politického vývoja v Čechách a na Slovensku?

Pred rokmi som čítal v jednom zahraničnom časopise charakteristiku, že česká spoločnosť je typická stredoeurópska spoločnosť, kým slovenská spoločnosť je viac východoeurópska spoločnosť. Pokladám túto charakteristiku za celkom správnu. Česká kultúra je bohato štruktúrovaná a úzko spätá so západnou kultúrou. Jaroslav Hašek, Karel Čapek, Milan Kundera, českí filmoví režiséri, to všetko

sú skutoční západní autori. Česká kultura má silne liberálnu vložku a zapojenie Českej republiky do Európskej únie bude česká spoločnosť prijímať ako prirodzený jav. České dejiny sú úzko späté so západoeurópskymi dejinami a niekoľko českých kráľov boli zároveň cisármi svätej ríše rímskej. Praha je gotické a barokové mesto. České hospodárstvo je vyspelejšie než slovenské, priemyselná štruktúra českých krajín je prirodzenejšia a ľahko porovnateľná s priemyselnou štruktúrou západnej Európy. České hospodárstvo je prakticky už dnes schopné vyrovnáť sa s hospodárstvom Európskej únie.

Slovenská kultura je jednotnejšia než česká, menej štruktúrovaná a liberálna zložka v nej je slabšia. V tridsiatych rokoch Ilja Erenburg a v súčasnosti mladý ruský spisovateľ žijúci na Slovensku Sergej Chelemendik pripodobnili Slovákov k Rusom. Slovenské dejiny sú chudobnejšie na dramatické udalosti ako české. Nemali sme svojich kráľov, o cisároch ani nehovoriac. Slovenské hospodárstvo je slabšie, jeho štruktúra je umelá, budovaná pre potreby nedávneho východného bloku. Na Slovensku je veľa veľkých podnikov s ťažkopádnyim riadením, ktoré z veľkej časti stratili svoje trhy a musia urýchlene meniť výrobný program alebo skrachovať. Štruktúra slovenskej spoločnosti a kultúry sa viac podobá iným slovanským národom. Myšlienka slovanskej vzájomnosti je na Slovensku celkom živá. Nábožensky sme súčasťou Západu. Slovensko má dobrú komunikáciu smerom na Západ aj na Východ a to nielen zemepisne, ale aj psychologicky, kultúrne a politicky. Náboženská západná orientácia a sociálno-psychologicky východná orientácia nám umožňujú pristupovať otvorene a s porozumením k Západu aj k Východu a prijímať podnety z jednej i z druhej strany.

Problém Česko-Slovenska spočíval aj v tom, že nám chýbala pozitívna spoločná vízia do budúcnosti. Nedostatok spoločnej vízie sa prejavoval aj v tom, že napr. politické strany existovali iba slovenské a české, nie spoločné – federálne. Kresťanské cirkvi aj židovská cirkev mali vždy svoju samostatnú organizáciu na Slovensku a v Čechách. Neschopnosť zastaviť rozdielny vývoj v oboch národoch spo-

čieval aj v tom, že Čechov je približne 10 miliónov, Slovákov približne 5 miliónov, čiže pomer medzi Čechmi a Slovákmi je 2:1. Je to pomer, ktorý neumožňuje ani Čechom, ani Slovákovi vnútiť svoju politickú vôľu druhému národu.

Nedostatok spoločnej vízie má za následok, že na slovenskej strane prakticky po celé dejiny Československa sa vyskytovali predstavy alebo aspoň špekulácie, ako získať čo najviac autonómie v rámci Československa. Na českej strane nedostatok spoločnej vízie spôsoboval, že sa stále znovu a znovu objavovali úvahy o tom, že Česko dopláca na Slovensko. Pre slovenskú politickú elitu bolo problémom neprípojiť sa k požiadavkám na postupné uvoľňovanie vnútornej súdržnosti Československa. Pre českú politickú elitu bolo problémom neprípojiť sa k požiadavkám, aby nedochádzalo k finančnej redistribúcii v rámci Československa alebo inými slovami, aby si každá republika žila za svoje.

Oba národy ako-tak spájala negatívna vízia. Tá spočívala v tom, že Československo bolo medzinárodne uznaným štátom a poskytovalo základnú bezpečnosť. Existovali vnútorné ekonomické väzby a existovala a možno stále ešte trochu existuje obava, že v prípade samostatnej existencie postupne by sa obnovila na Slovensku dominancia Maďarov a v Čechách dominancia Nemcov. Tieto skôr podpovrchové prúdy v českej spoločnosti majú určitú afinitu s nedávnymi výrokmi Vladimíra Žirinovského, že Čechy ovládnu v priebehu desaťročia Nemci. Tento nedostatok vnútorných väzieb medzi Čechmi a Slovákmi a zároveň obava pred vykročením do neistej samostatnosti viedla českú aj slovenskú reprezentáciu v rokoch 1990 – 1992 ku zdĺhavým rokovaniam, ktoré sa nakoniec skončili bezvýsledne.

Tento vzťah česko-slovenských vzťahov bol zrejmejší na Slovensku než v Čechách, ktoré boli tradične zahľadené smerom na Západ. Začiatkom roku 1990 som sa pokúsil formulovať víziu spoločnej budúcnosti Čechov a Slovákov a ich spoločného snaženia tézou o dvoch hviezdikách a dvoch stoličkách v Európe. Návrat do Európy

alebo cesta do Európy, pod ktorou sa myslela účasť na európskej integrácii, bol v Československu v roku 1990 a nasledujúcich rokoch živou, populárnou a prijímanou myšlienkou. Išlo mi o to, aby sa Československo nerozpadlo pred vstupom do Európskeho spoločenstva a zároveň, aby si Česi a Slováci vyjednali v Európskom spoločenstve samostatné postavenie. Prijatie tohto projektu – podľa mojich predstáv – by zachovalo Československo do doby prijatia do Európskej únie a zároveň by poskytovalo Čechom aj Slovákovi – a najmä Slovákovi na tom záležalo – záruky zachovania národnej identity. Vývoj v uplynulých štyroch rokoch ukázal, že to bola príliš akademická idea a nepodarilo sa mi ju uskutočniť. Na Slovensku považovali perspektívu o samostatnom postavení Slovenska medzi európskymi národmi až za nejakých 10 – 15 rokov príliš vzdialenú. V Čechách zase považovali udržanie spoločnej republiky iba na dobu 10 alebo 15 rokov za zbytočné. V Európskom spoločenstve sa zase obávali, že schválenie perspektívy o samostatnom postavení Slovenska a Českej republiky v Európskom spoločenstve by urýchlilo rozkladné procesy v Československu a prípadne aj v iných krajinách.

Do toho prišli voľby v roku 1992. Rozdielne politické prúdy v Čechách a na Slovensku sa v nich znovu naplno prejavili. V Čechách zvíťazila pravicová strana Václava Klauza, na Slovensku ľavicovo-nacionalistická strana Vladimíra Mečiara. Obaja politici sa dohodli na rozdelení republiky.

Rozdelenie republiky prebehlo hladko, nežne, pretože ako som už povedal, neboli dostatočné vnútorné súdržné sily medzi Čechmi a Slovákmi. Nebolo ani príliš veľa sporných otázok, ktoré by spomaľovali rozpad. Medzi Slovenskom a Českou republikou niet spornej hranice, niet etnicky zmiešaných území. Podľa prieskumu verejnej mienky uskutočnených v celom priebehu roku 1992, to znamená pred voľbami aj po voľbách, prívrženci rozdelenia republiky nikdy nemali väčšinu. Odporcovia rozdelenia boli však ešte vo výraznejšej menšine. Prevažujúcim pocitom bola pasivita. Niektoré

organizácie v Čechách aj na Slovensku sa pokúšali organizovať demonštrácie proti rozdeleniu republiky na jeseň roku 1992. Na ich podujatia prišli vždy iba stovky ľudí, v najlepšom prípade dve – tri tisíc. Odborárski predstavitelia niekedy v októbri 1992 sa zmienili o možnosti generálneho štrajku proti rozdeleniu republiky. Táto myšlienka zostala úplne bez odozvy medzi robotníkmi a štrajk sa neuskutočnil.

1. januára 1993 došlo k rozdeleniu Československa. Od toho dátumu možno hovoriť iba o Slovensku. Predpokladané nevýhody rozdelenia sa začali prejavovať a prejavujú sa dodnes. Slovenský priemysel stratil trhy a jeho umelá štruktúra je úplne zrejmá. Rozdelenie Česko-Slovenska vytvorilo aj novú geopolitickú situáciu v strednej Európe a stúpila politická váha maďarskej menšiny na Slovensku. Slovensko je plne zamestnané svojimi hospodárskymi, sociálnymi a politickými problémami. Pokiaľ ide o vlastnú štátnosť, vedomie o jej definitívnosti sa prehľbuje. Obnovenie Česko-Slovenska nie je v politickom programe žiadnej významnejšej sily na Slovensku. Samostatné postavenie Slovenska na medzinárodnej scéne sa prijíma na Slovensku všeobecne s uspokojením. Slovensko a pravdepodobne aj Česká republika prekonávajú počiatkové ťažkosti spojené s hľadaním novej stability. Ak ju nájdú a dokonca skoro, budú schopné spolu aj s ďalšími susedmi vytvoriť stabilnejšiu konšteláciu v strednej Európe, než akou bolo Československo.

Bratislava február – marec 1994